

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

7 (1) Bahar / 2020: 173-204

**HZ. PEYGAMBER'İN BELLİ BİR SEBEBE BİNAEN YAPMIŞ OLDUĞU
FİİLLER "İBN HİBBÂN'IN ET-TEKÂSİM VE'L-ENVÂ`
ADLI ESERİ ÖZELİNDE"**

**The Acts Of The Prophet Muḥammad Based On A Particular Reason
In The Context Of Ibn Ḥibbān's Work Titled
"Al-Taqāsīm Wa'l-Anwā"**

Fatih Mehmet YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis
Anabilim Dalı e.mail: fatihmehmetyilmaz@hitit.edu.tr Orcid No: 0000-0002-5416-3986

Hakemler / Referees:

Dr. Öğt. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU / Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğt. Üyesi Abdurrahman ECE / Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 15 Mayıs / May 2020
Kabul Tarihi / Accepted: 24 Mayıs / May 2020
Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / July 2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 1
Sayfa / Pages: 173-204.

Atıf / Cite as: Yılmaz, Fatih Mehmet. "Hz. Peygamber'in Belli Bir Sebebe Binaen Yapmış Olduğu Fiiller "İbn Hibbân'ın Et-Tekâsım Ve'l-Envâ` Adlı Eseri Özelinde" [The Acts Of The Prophet Muḥammad Based On A Particular Reason In The Context Of Ibn Ḥibbān's Work Titled "Al-Taqāsīm Wa'l-Anwā"]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/1, (2020): 173-204.
Doi: <https://doi.org/10.17859/pauifd.737800>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (1) 2020: 173-204

**HZ. PEYGAMBER'İN BELLİ BİR SEBEBE BİNAEN YAPMIŞ OLDUĞU
FİİLLER "İBN HİBBÂN'IN ET-TEKÂSİM VE'L-ENVÂ`
ADLI ESERİ ÖZELİNDE"**

Fatih Mehmet YILMAZ*

Öz

Kur'an-ı Kerim tarafından üsve-i hasene diye tanıtılan Hz. Peygamber, ibâdetten, aileye, sosyal hayattan, idareye kadar birçok alana ilişkin davranış modelleri oluşturmuş, müminler de ortaya konulan bu yaşam tarzına tabi olmakla emrolunmuşlardır. Bu amaçla sahâbe-i kirâm, Resûl-i Ekrem'e ait fiilleri çok dikkatli bir şekilde takip etmişler, içlerinden bazıları da ilgili amelin hangi ortam ve gerekçelerle meydana geldiğini araştırma ihtiyacı hissetmişlerdir. Zira bir eylemin sebebinin bilinmesi, onun anlaşılması ve örnekliği noktasında önemli bir aşamayı teşkil etmektedir. Sahâbe döneminden başlayan efâlû'r-resûle yönelik anlama gayretleri, ilerleyen devirlerde de artarak devam etmiştir. Nitekim hicri 4. asırda sünneti değerlendirmede kendine özgü yaklaşımı ile öne çıkan İbn Hibbân, efâlû'n-nebîyi elli alt başlıkta incelemiştir. İşte bu çalışma; İbn Hibbân'a ait *et-Tekâsîm ve'l-envâ`* eseri çerçevesinde, makasudun tespiti dolayısıyla ahkâmın anlaşılması hususunda önemli bir katkı sağlayacağını düşündüğümüz, Hz. Peygamber'in belli bir sebebe binaen yapmış olduğu fiillerin incelenmesini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Efâlû'r-resûl, İbn Hibbân, *et-Tekâsîm ve'l-envâ`*.

**The Acts Of The Prophet Muḥammad Based On A Particular Reason
In The Context Of Ibn Ḥibbân's Work Titled
"Al-Taḳâsîm Wa'l-Anwâ"**

Abstract

The Prophet who was introduced by the Qur'an as top-down hasene has created behavioral models related to many areas from worship, family, social life to administration. Believers are also ordered to follow this lifestyle. For this purpose, the Companions followed the acts of the Messenger of God very carefully. Some of them felt the need to investigate in which environment and for what reasons the Prophet made these practices. Because knowing the reason for an act is an important step in understanding and exemplifying it. The efforts of understanding the acts of the Prophet, which started with the Companions' period, continued increasingly in the following periods. As a matter of fact, Ibn Ḥibbân, who came to the fore with his unique approach in evaluating sunnah in the 4th century, examined the acts of the Prophet under fifty titles. This work, within the framework of his work titled "al-Taḳâsîm wa'l-anwâ" by Ibn Ḥibbân, deals with the study of the actions that the Prophet made for a certain reason. Because such a study will make an important contribution to the determination of maḳâsîd and to understand ahqâm.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı e.mail: fatihmehmetyilmaz@hitit.edu.tr orcid.org/0000-0002-5416-3986

Keywords: Ḥadīth, Sunnah, the acts of the Prophet, Ibn Ḥibbān, al-Taqaṣīm wa'l-anwā.

STRUCTURED ABSTRACT

In the dictionary, circumcision, which is used in the sense of way, menstruation, good or bad habitual behavior, has been defined in various ways. On the other hand, ḥadīths, whether or not they make a provision before or after prophecy, The words, verbs and affirmations of the Prophet evaluated in this context. Therefore, according to the definition in question, circumcision consists of three basic elements and the behavior of the Prophet is one of them.

The Quran introduced the Prophet as the best example and ordered believers to obey him. In the face of this situation, the Companions carefully followed every word and behavior of the Prophet to the finest detail. Some of them even investigated for what reason ḥadīths are said. Especially the fulfillment of many different duties of the Prophet required more attention to his behavior. For this reason, this issue has always been kept on the agenda since the first periods. One of the works in this field is the work named *Ṣaḥīḥ* by Ibn Ḥibbān.

Ibn Ḥibbān, who was a student at Ibn Ḥuzeyme in the field of fiqh, applied the method of his teacher in fiqh issues. He even named his work inspired by his book. Ibn Ḥibbān acted both as ehl-i ḥadīs and ehl-i fiqh based on the understanding of understanding for the first time after the classification period. Therefore, Ibn Ḥibbān deals with ḥadīths in five chapters. These; orders, prohibitions, aḥbār, mubaḥ and verbs.

In addition, Ibn Ḥibbān has divided this five classification into parts in terms of the meaning they express. In this context; He has created four hundred separate subtitles, one hundred and ten orders, one hundred and ten bans, eighty aḥbār, fifty humorous and fifty verbs. Musannif, used the word zikr instead of bāb expression in other muṣannef works. First, he listed the ḥadīth containing general information and then other narrations with details about the subject. He expressed his views as *Kala Ebū Ḥātim*. Sometimes, narrators, words, etc. also included information. Since the work in question was difficult to use, it was rearranged by Ibn Balabān under the name *el-İḥsān fī takrībi Ṣaḥīḥ-i İbn Ḥibbān*.

Until the 4th century, two methods were used to understand and evaluate the narrations. The first of these is the method of the people who accept the hadiths as evidence and try to analyze them like the text of the law. The other one is the method of the ḥadīth that accepts ḥadīths itself, knowledge itself. However, Ibn Ḥibbān united the mentioned methods of both schools and classified the aḥbar according to their meanings. Accordingly, Ibn Ḥibbān categorized the actions of the Prophet under fifty subtitles and compiled the narrations related to each of them. One of these parts is the actions that the Prophet made for a certain reason.

Ibn Ḥibbān compiled the reports consisting of the acts of the Prophet about various fields by force of sunnah, While explaining the reasons some of the reports, he just reported the others. The author took 44 different reports about 22 acts of the Prophet from various fields such as prayers, family, social life and war and thus tried to give an explanation of them. Among the reports about the acts of the Prophet are are worships, breaking the fast during expeditions and after vomiting, allowing tabarruq, planting wet sticks on the tomb, prioritizing the concept of religion about equivalence, his marriage to Juwayriyya bint al-Ḥārith, his sensitive behaviour towards his wives, deciding by lots about which of his wives will accompany him during his travels, setting the slave women that were let out free about her marriage to slave man, about social life, accepting presents, visiting nonmuslim patients, breaking his oaths, avoiding entrance the masjid/Kā'ba if there are figures, his wearing a ring, appointing clerks, his getting wet during the first rain of the year, his attitude towards the decision about ransoming the captives of the Badr, his objection to setting free Abbās b. Abd al-Muttalib without ransoming, staying at the battlefield for three days when he gained a victory against enemies. This study analyzes the the topics mentioned by Ibn Ḥibbān clearly or

not in his work by way of different sources. Thus, the reason or reasons leading to the related acts are determined and a contribution to understanding activity is aimed.

Keywords: Hādīth, Sunnah, the acts of the Prophet, Ibn Hibbān, al-Taqāsīm wa'l-anwā.

GİRİŞ

Sözlükte yol, usul, âdet, iyi veya kötü alışkanlık haline getirilmiş davranışlar anlamında kullanılan sünnet kavramı,¹ ilim dallarına göre farklı şekillerde tanımlansa da² hadisçiler, bi`setten önce veya sonra, hüküm ifade etsin veya etmesin Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri, takrirleri ve onun hayatına dair her şeyi bu kapsama dahil etmişlerdir.³ Tanımda da görüldüğü üzere sünnet; söz, fiil ve takrir olmak üzere üç unsuru ihtiva etmektedir. Bunlardan biri de Resûl-i Ekrem'in namaz, oruç, hac, zekât vb. ibâdet ve diğer alanlardaki davranışlarına ait sahâbe tarafından görülüp nakledilen ve efâlû'n-nebî olarak isimlendirilen haberlerdir.⁴

Sünnete uymak, Hz. Peygamber'den gelen her şeyi hiçbir ayırma tabi tutmaksızın bağlayıcılık açısından hepsini aynı düzeyde görmek ve taklit etmek değildir.⁵ Bunun farkında olan bazı sahâbîler, ilgili mevzuda oldukça titiz davranmışlar, Resûl-i Ekrem tarafından icra edilen bir fiilin hangi amaca matuf yapıldığını tespit etmeye çalışarak⁶ sebep/illet tespitine dair önemli gayretler sarfetmişlerdir. Zira bir eylemin hangi ortam ve gerekçeyle uygulandığını belirlemenin, makasıdı/hükmü ortaya koymadaki önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Efâlû'r-resûl'e dair İbn Kuteybe'den (öl. 276/891) Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'ye (öl. 1176/1762) kadar birçok fakih ve usulcü,⁷ bir takım değerlendirmelerde bulunmuşlarsa da İbn Hibbân (öl. 354/965) bu konuda kendine özgü bir yaklaşım sergilemiş ve ilgili meseleyi elli başlık altında incelemiştir. İşte bu çalışma, İbn Hibbân'a ait *et-Tekâsîm ve'l-envâ`* eseri çerçevesinde Hz. Peygamber'in belli bir sebebe binaen yapmış olduğu fiillerin incelenmesini konu edinmektedir. Bu amaçla

¹ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 13/225; Nüreddîn İtr, *Menhecû'n-nakd fî ulûmî'l-hadîs* (Dîmeşk: Dâru'l-Fikr, 37. Basım, 1439/2018), 27.

² Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1400/1980), 16, 18; Abdülkâdir b. Habîbullah es-Sindî, *Hücciyetü's-sünne ve mekânethâ fi't-teşrî'l-İslâmî* (Medîne: el-Câmiatü'l-İslâmî, 1395/1975), 90; Rifat Fevzî Abdulmüttalib, *Tevsîku's-sünne fi'l-karnî's-sânî üsüsühü ve't-ticâhâtühü* (Mısır: Mektebetü'l-Hâncı, 1400/1981), 13, 16-17.

³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân (Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 4/ 289; İtr, *Menhecû'n-nakd*, 27; Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, 16.

⁴ Muhammed Cemâleddîn el-Kâsımî, *Kavîdü't-tahdîs*, thk. Muhammed Behçet el-Baytâr (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2. Basım, 1961/1380), 146; Muhammed Süleymân el-Aşkar, *Efâlû'r-Resûl ve delâletühâ ale'l-ahkâmî's-şer'iyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 6. Basım, 2003/1424), 477.

⁵ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 1996), 90.

⁶ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Mekâsîdü's-şer'iati'l-İslâmiyye* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, 2011), 46.

⁷ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2011), 271.

öncelikle İbn Hibbân; hayatı, eserleri ve efâlû'n-nebî'yi taksimi hakkında bilgi verilecek müteakiben inceleme konusu yapılacak husus, tahrîc ettiği rivayetler özelinde tetkike açılacaktır.

1. İbn Hibbân Hayatı ve Eserleri

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî,⁸ Afganistan'ın Sicistân bölgesinde bulunan Büst şehrinde dünyaya gelmiştir.⁹ İbn Hibbân, Şâş/Taşkent ile İskenderiye'ye kadar pek çok yerleşim birimine rihleler gerçekleştirmiş, başta hadis olmak üzere fıkıh, arap dili, kelâm, felsefe, tıp ve ilm-i nücûm alanlarında birçok hocadan ders almıştır.¹⁰ Kelâm, astronomi ve felsefeyle uğraşması nedeniyle eleştirilere maruz kalmış hatta zındıklıkla itham edilerek Sicistan'dan Semerkant'a sürülmüştür.¹¹ Uzun bir süre Semerkant kadılığı görevini de yürüten İbn Hibbân, Nisabûr ve Nesâ'da da aynı vazifeyi icra etmiş daha sonra beldesi Sicistân'a dönmüş ve hicri 354 yılında da Büst'te vefat etmiştir.¹²

Hem muhaddis hem de fakihliği ile tanınan İbn Hibbân, Şâfiî fukahasının önde gelen isimleri arasında sayılmıştır.¹³ O, başta *es-Sikât*,¹⁴ *Kitâbü ma'rifeti'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*,¹⁵ *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*,¹⁶ *Kitâbü't-temyîz beyne'l-hadîsi'n-Nadri'l-huddânî ve'n-Nadri'l-Hazzâz*, *Kitâbü'l-cem` beyne'l-ahbârî'l-mütezzâde*, *Kitâbü's-sünen fi'l-hadîs*, *Kitâbü şuabi'l-îmân*,¹⁷ *Şerâitu'l-ahbâr*¹⁸ ve *el-Müsnedü's-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ`* olmak üzere pek çok alanda yüzü aşkın eser telif etmiş¹⁹ ancak bunlardan birçoğu günümüze ulaşmamıştır.

⁸ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Ekrem el-Bûsî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1404/1984), 16/93.

⁹ Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Milliyîn, 15. Basım, 2002), 6/78.

¹⁰ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 16/93; Mehmet Ali Sönmez, "İbn Hibbân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/63.

¹¹ Celâleddîn es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî (Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 2. Basım, 1415), 1/115.

¹² Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu`cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1397/1977), 1/418; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb Ali b. Abdilkâfî es-Sübkî, *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kâhire: Hicr, 2. Basım, 1413/1992), 3/132.

¹³ Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn b. Balabân el-Fârisî, *el-İhsân fi takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 1/18 (*Tahkîk Mukaddimesi*).

¹⁴ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu`cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 9/173.

¹⁵ Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, *İlmü'r-ricâl neş'etühü ve tatavvuruhu mine'l-karni'levvel ilâ nihâyeti'l-karni't-tâsi`* (Riyâd: Daru'l-Hicre, 1417/1996), 141.

¹⁶ İsmâîl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-muhaddisîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/45.

¹⁷ Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/45.

¹⁸ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 1/12.

¹⁹ Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/45; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/78.

2. el-Müsnedü's-Sahîh ale't-Tekâsîm ve'l-Envâ` Adlı Eseri

Önceki yüzyıllara göre az olmakla birlikte hicri dördüncü asırda da rivayet metodunu esas alan hadis eserleri telif edilmiştir.²⁰ Bunlardan biri de İbn Hibbân'a ait ve *Sahîhu İbn Hibbân* şeklinde şöhret kazanmış; *el-Müsnedü's-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ` min gayri vücûdi kat'in fi senedihâ ve lâ sübûti cerhin fi nâkilihâ* isimli eserdir.²¹ İki binden fazla şeyhten hadis yazan İbn Hibbân²² adâlet sahibi olmaları, hadiste doğru sözlülükle ile tanınmaları, haberlerin manalarını bilerek nakletmeleri, rivayet ettikleri haberlerin tedlîsten uzak olması şartlarını taşıyan râvilerin rivayetlerini tahrîc etmiş,²³ ve *Sahîh*'ine yukarıdaki niteliklere sahip yüz elli hocasının haberlerini almıştır.²⁴

Fıkıh alanında İbn Huzeyme'ye (öl. 311/924) öğrencilik yapan İbn Hibbân, fikhî meseleler ve ahkâm istinbatında hocasının metodunu uygulamış²⁵ hatta eserinin adını da onun kitabından esinlenerek koymuştur.²⁶

İbn Hibbân, tasnîf dönemi sonrasında ilk defa anlama ve anlamlandırmayı esas alarak, sünnet anlayışı bakımından ehl-i hadîs, anlam felsefesi bakımından ehl-i fıkıh gibi hareket etmiş,²⁷ ale'r-ricâl ve ale'l-ebvâb tasnîf metotlarından farklı,²⁸ kendine özgü, ve bir usulcü mantığıyla hadisleri ifade ettikleri hüküm ve değer açısından beş bölüme/nev ele almıştır.²⁹ Söz konusu kısımları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hz. Peygamber'in emirleri/el-Evâmir,
2. Hz. Peygamber'in yasakları/en-Nevâhî,
3. Emir veya nehiy niteliği taşımayan haberler/el-Ahbâr,
4. Hz. Peygamber'in mubah kıldığı hususlar/el-İbâhât,
5. Hz. Peygamber'in fiilleri/el-Ef'âl.

Ayrıca müellif, bu beşli taksimatı da ifade ettikleri anlam ve bağlayıcılık açısından kendi içinde kısımlara ayırmış;³⁰ emirleri yüz on, nehiyleri yüz on, haberleri seksen, mubahları elli ve fiilleri de elli olmak üzere toplam dört yüz ayrı alt başlıktan oluşturmuştur. Musannif, tahrîc ettiği rivayetin özeti mahiyetinde diğer musannef

²⁰ Bk. Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2012), 115.

²¹ Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, *Tedvînü's-sünneti'n-nebeviyye neş'etühü ve tatavvuruhu* (Riyâd: Dâru'l-Hicre, 1417/1996), 153-154.

²² Ebü's-Safâ Selâhüddîn Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâûd - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000), 2/236.

²³ Zehrânî, *Tedvînü's-sünneti'n-nebeviyye*, 153; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 16/97.

²⁴ Mehmet Ali Sönmez, "el-Müsnedü's-Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/106.

²⁵ İbn Balabân, *el-İhsân*, (Tahkîk Mukaddimesi), 1/18.

²⁶ İbn Balabân, *el-İhsân*, (Tahkîk Mukaddimesi), 1/34.

²⁷ Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 83-84.

²⁸ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/115; İtr, *Menhecü'n-nakd*, 258.

²⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/115.

³⁰ Bk. Muhammed b. Muhammed Ebû Şehme, *el-Vasîf fi ulûm ve mustalahi'l-hadîs* (b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 82, 245.

türü eserlerdeki “bâb” ifadesi yerine “zıkr” kelimesini kullanmış, önce genel bilgi ihtiva eden hadisi, ardından konuyla ilgili ayrıntılar içeren diğer rivayetleri sıralamıştır.³¹ Kendisine ait görüşleri “Kâle Ebû Hâtîm” şeklinde ifade edip zaman zaman râviler, kelimeler vb. bilgilere de yer vermiştir.³² Ayrıca söz konusu eser, kullanım zorluğu nedeniyle İbn Balabân (öl. 739/1339) tarafından *el-İhsân fî takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân* adıyla bâblara göre yeniden düzenlenmiştir.³³

Bilindiği kadarıyla ilk defa Hz. Peygamber’in fiillerini sünnetin ayrı bir kısmı olarak ele alan ve bunları elli çeşide ayırarak bir sistem kuran da İbn Hibbân olmuştur.³⁴

3. İbn Hibbân ve Efâlü’n-Nebî

Hz. Peygamber, yeni bir toplum modeli oluştururken sadece sözlü ifadelerle iktifa etmemiştir. Bu açıdan Resûl-i Ekrem’in, dinin tatbiki sadedinde sergilediği örnek fiilleri, tutum, tavır ve davranışları da ehemmiyet arz etmektedir.³⁵ Ayrıca Kur’an-ı Kerim, farklı şekillerde yorumlansa da³⁶ özeldir Hz. Peygamber’e iktidânın ve fiillerinde ona tabî olmanın vacip olduğu konusunda beyanlar içermektedir.³⁷

Hicri 4. asra kadar rivayetleri anlama ve değerlendirmede; ilki hadisleri birer delil olarak kabul edip onları kanun metni gibi tahlil etmeye çalışan ehl-i fikhın; diğeri ise bilgi ve hükmün kendisi telakki eden ehl-i hadisin yöntemleri kullanılmıştır. Ancak İbn Hibbân, her iki ekolün sözü edilen yöntemlerini cemederek haberleri anlam kategorilerine göre kısımlara ayırmıştır.³⁸ Bu doğrultuda o, Hz. Peygamber’in fiillerini;

1. Belli bir müddet farz kılınan ancak daha sonra nâfileye çevrilenler,
2. Hem Hz. Peygamber’e hem de ümmete farz olanlar,
3. Ümerâya müstehap olanlar,
4. Ümmete müstehap olanlar,
5. Allah tarafından uyarıldığı fiiller,

³¹ Sönmez, “el-Müsnedü’s-Sahîh”, 32/106.

³² İbn Hibbân, *el-İhsân, (Tahkîk Mukaddimesi)*, 1/15.

³³ Bk. İtr, *Menhecü’n-nakd*, 258.

³⁴ Bk. Işık, Mustafa, *İbn Huzeyme, Sahih’i ve İbnu Hibbân’ın Sahih’iyle Mukayesesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 179. (Doktora Tezi).

³⁵ Bk. Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 267.

³⁶ Bk. Ebü’l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm*, thk. Abdürrezzâk Affî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, ts.), 1/188; Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *Şerhu tenkîhi’l-füsûl fî ihtisârî’l-mahsûl fi’l-usûl* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1424/2004), 226; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Fîruzâbâdî, *et-Tabsira fî usûli’l-fikh*, thk. Muhammed Hasan Heytu (Dîmeşk: Dâru’l-Fikr, 1403), 244; Ebü’l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli’l-fikh* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1418/1997), 2/242.

³⁷ Âl-i İmrân, 3/31; el-Ahzâb, 33/21; el-Haşr, 59/7.

³⁸ Bk. Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 83-84.

6. Hz. Peygamber'e has olduğuna dair bir delil olmadığı için ümmete de müstehap olanlar,
7. Öğretim amaçlı sadece bir defa yaptığı fiiller,
8. Ümmete öğretme kastıyla yaptıkları,
9. Belli bir sebebe binaen yaptığı fiiller,
10. Benzerini yapmanın mubah olduğunu çağrıştıran fiiller,
11. Sahâbenin ihtilaf edip tafsilatı hakkında Hz. Peygamber'den farklı davranış sergiledikleri fiiller,
12. Ümmete müstehap olan dualar,
13. Müşriklere ve ehl-i kitaba muhalefet amaçlı yaptığı fiiller,
14. İki illeti bilinen ve maksadının da o ikisinden biri olan fiiller,
15. Sahâbeden bazılarının tanıklık ettiği ancak diğerlerinin kabul etmediği fiiller,
16. Bir sebepten dolayı yaptığı ancak ilgili nedenin ortadan kalkmasıyla terk ettikleri,
17. Vahiy nazil olurken yaptığı sonrasında ise bir benzerini işlemenin caiz olmadığı fiiller,
18. Mücmel emirleri beyan niteliğindeki fiiller,
19. Nesh sebebiyle hem kendisine hem de ümmete haram olanlar,
20. Terki mubah olmakla birlikte kendisinin emrettiği bir şeyi nesheden davranışta bulunması,
21. Yasakladığı ancak bir başka haberde mubah olduğu belirtilenler,
22. Yasakladığı ve yapana da tepki gösterdiği fiiller,
23. Hz. Peygamber'e mahsus olup ümmetiyle ilgili olmayanlar,
24. Belli bir sebepten dolayı kendi uygulamasıyla neshedilen bir fiili terketmesi,
25. Emrettiklerine zahiren muhalif olanlar,
26. Yasakladığı hususlara zahiren muhalif gibi görünen ancak hakikatte aralarında ihtilaf bulunmayanlar,
27. Sünnet ortaya koymak üzere yapmış oldukları,
28. Ümmetini eğitmek amacıyla terk ettikleri,
29. Ümmetine farz olacağı veya yerine getirmekte zorlanacakları endişesiyle terk ettikleri,
30. Öğretme arzusuyla terk ettikleri,
31. Uygulamada bir benzerine zıt düşmesi sebebiyle terk ettikleri,
32. Hoşuna gitmeyen bir durumda azarlamayı gerektiren fiilleri terki,
33. Mucize niteliği taşıyan veya kendisinden sonra delâilü'n-nübüvve cinsinden kabul edilenler,
34. Aralarında zahiren tezat gözüken ancak ihtilafı mubah nevinden olanlar,
35. Belli bir sebebe binaen yaptığı fakat söz konusu illetin kalkmasına rağmen kıyamete kadar ümmete farz olanlar,
36. Kendisine sorulan meseleler ile ilgili verdiği kararlar,
37. Çeşitli bölgelere gönderdiği hüküm ve emirler ihtiva eden mektuplar,

38. Bir illet sebebiyle yaptığı ve mezkûr illetin devamı halinde ümerânın da uyması gerekenler,
 39. Keyfiyeti zikredilmeyenler,
 40. Daha önce yapılan davranışlara ceza olsun diye icra ettikleri,
 41. İnsanların birçoğunun bilgi sahibi olmadıkları mevcut bir illetten dolayı yaptıkları,
 42. Kendisine yöneltilen sorulara fiilî olarak cevaplar,
 43. Mücmel bir şekilde rivayet edilip diğer haberlerde müfesser hale gelmiş olanlar,
 44. Muhtasar olarak rivayet edilip tafsilatı başka haberlerde olanlar,
 45. İslâm'ı açıklama ve risâleti tebliğ kabilinden yaptıkları,
 46. Medîne'ye hicreti ve oradaki halleri,
 47. Fizikî ve ahlâkî özellikleri,
 48. Vefat ettiği hastalığın sebebi ve açıklanması,
 49. Vefatı, tekfin ve defin işlemleri,
 50. Hz. Peygamber'e ait özellikler ve sünnetleri şeklinde kısımlara ayırmıştır.
- Biz, makale boyutunu aşacağı için sadece Hz. Peygamber'in belli bir sebebe binaen yapmış olduğu fiiller konusunu irdeleyeceğiz.

4. Hz. Peygamber'in Belli Bir Sebebe Binaen Yaptığı Fiiller

Sebepe, şâriin varlığını hükmün varlığına ve yokluğunu da hükmün yokluğuna alamet kıldığı,³⁹ hükmün mevcudiyetinin bir belirtisi olarak kabul edilen şeydir.⁴⁰ Sebepe, hüküm ile uygunluk taşıması halinde illet olarak da isimlendirilmiştir.⁴¹ Nitekim İbn Hibbân da eserinde aynı yaklaşımı sergilemiştir.⁴² Bu bağlamda bir fiilin sebebi ancak sarîh veya zahîr nas, kavî ve fiilî îma, icma, sahâbî sözü veya araştırma ve kısımlara ayırma yoluya bilinebilir.⁴³

İbn Hibbân, sünnetin bir gereği olarak Hz. Peygamber'in ibâdet, aile, sosyal hayat ve savaş şeklindeki farklı alanlara dair icra etmiş olduğu fiillerini ihtiva eden haberleri, çeşitli başlıklar altında tahrîc etmiş, bunlardan bazılarının sebeplerini izah ederken diğerlerini sadece nakletmekle yetinmiştir. Dolayısıyla biz, söz konusu rivayetlerde zikredilen efâlû'n-nebî'nin hangi sebebe binaen vuku bulduğunu rivayet türü eserler, ilgili şerhler ve tarihî kaynaklar eşliğinde tetkik edeceğiz. Böylece neticede elde edilen sonuçların, hadislerin anlaşılmasında önemli katkı sunan esbâbü vürûdi'l-hadîs ilmine de katkı sağlayacağı izahattan varestedir.

³⁹ Abdülvehhâb Hallâf, *İlmü usûli'l-fikh* (Küveyt: Dâru'l-Kalem, 20. Basım, 1406/1986), 117.

⁴⁰ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, trc. Ruhi Özcan (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1993), 64.

⁴¹ Abdullah Kahraman, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 4. Basım, 2016), 99.

⁴² Bk. Işık, *İbn Huzeyme, Sahih'i ve İbnu Hibbân'ın Sahih'iyle Mukayesesi*, 179.

⁴³ Aşkar, *Efâlû'r-Resûl*, 419, 420.

4.1. İbâdete İlişkin Fiilleri

İbadetler, dinin özünü teşkil eden iman esaslarından sonra ikinci önemli halkayı oluşturmuş⁴⁴ ve Kur'an-ı Kerim tarafından da insanın yaratılış gayesi olarak tanımlanmıştır.⁴⁵ Hz. Peygamber de hayatı boyunca gerek ferdî gerekse toplumsal bazda ibâdetlere ilişkin pek çok uygulamada bulunmuştur.

4.1.1. İstifra Etmesi Akabinde Orucu Bozması

Sözlükte uzak durmak ve tutmak anlamlarında kullanılan oruç kelimesi, tan yerinin ağarmasından güneşin batışına kadar şer'an belirlenmiş ibâdeti yerine getirmek niyetiyle; yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir.⁴⁶ Kur'an-ı Kerim, başka çeşitleri de bulunmakla birlikte Ramazan ayı orucunun farz kılındığını bildirmiş⁴⁷ ve Hz. Peygamber, İslâm'ın beş temel esası arasında oruç ibâdetine de yer vermiştir.⁴⁸ Ancak hastalık vb. hallerde bu ibâdetin ifası noktasında kolaylıklar da sağlanmıştır.⁴⁹ Nitekim İbn Hibbân, bu bağlamda Resûl-i Ekrem'in hastalanıp istifra ettiğini ve neticede orucunu bozduğuna dair bir rivayeti tahrîc etmiştir.⁵⁰

Hadislerde iradesi dışında istifra eden kimseye orucu kaza etmeyeceğine dair ifadeler yer almasına rağmen⁵¹ biraz önce zikrettiğimiz haberde Hz. Peygamber'in davranışının sebebi belirtilmediği için bu hususta farklı görüşler serdedilmiştir. Nitekim Tirmizî (öl. 279/892), Resûl-i Ekrem'in nâfile oruç tutarken kusup halsiz kalmasını gerekçe gösterirken,⁵² ağız dolusu kusması veya olayın akabinde ağzını yıkarken suyu yutması da bir başka neden olarak ifade edilmiştir.⁵³

⁴⁴ Ferhat Koca, "İbâdet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/241.

⁴⁵ ez-Zâriyât, 51/56.

⁴⁶ Muhammed Amîm el-İhsân el-Müceddidî el-Bereketî, *et-Ta'rîfâtü'l-fikhiyye* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 131.

⁴⁷ el-Bakara, 2/183.

⁴⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim b. el-Muğîre el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu'l-müsned es-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâhi ve sünenihî ve eyyâmihî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "İmân", 1, "Tefsîr" (2), 30; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), "İmân", 19, 20, 21; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1397/1977), "İmân", 3.

⁴⁹ el-Bakara, 2/183, 185.

⁵⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnaûd v.dğr. (Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Sıyâm", 6; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Kitâbü's-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme (Beirut: Müessesetü'r-Reyyân, 2. Basım, 1425/2004), "Sıyâm", 32; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/319-320 (No. 6531).

⁵¹ İbn Mâce, "Sıyâm", 16.

⁵² Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, 3/90.

⁵³ İbn Melek Muhammed b. Abdülatîf b. Abdülazîz el-Kirmânî, *Şerhu mesâbihi's-sünne*, thk. Nureddîn Tâlib vd. (b.y.: İdâretü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1433/2012), 2/525.

4.1.2. Sefer Esnasında Orucu Bozması

Hız. Peygamber yaşanabilecek yorgunluk ve meşakkatler nedeniyle⁵⁴ yolculuğu azaptan bir parça olarak nitelemiş ve yine sefer; yeme, içme ve uykuya mani bir hal olarak nitelenmiştir.⁵⁵ İşte bu ve benzeri gerekçelerle gerek Kur'an-ı Kerim gerekse sünnette başta oruç olmak üzere alana ilişkin kolaylık sağlayıcı birçok hüküm serdedilmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem, etrafına insanların toplanıp da gölgelendirdikleri bir adamın oruç tuttuğunu öğrenince bu halde yapılan ibâdetin birr olmadığını beyan etmiştir.⁵⁶ Bu bağlamda İbn Hibbân, onun (s.a.v.) sefer esnasındaki oruçla ilgili yaklaşımını ihtiva eden bir olayı nakletmiştir.

Rivayete göre Hız. Peygamber, ashâbı ile fetih yılı Ramazan ayında Mekke'ye doğru çıktığı seferde Kürâü'l-Gamîm⁵⁷ denilen mevkiye kadar gelmişlerdi. Burada insanların oruç tutmakta zorlandıkları ve onların kendisinin bu konuda nasıl bir davranış sergileyeceğini beledikleri söylenince Resûl-i Ekrem, bir bardak su istemiş ve her kesin göreceği şekilde de içmişti. Bu olaya şahit olanlardan bazıları söz konusu fiil istikametinde tutum sergilerken, diğerleri önceki davranışlarına devam etmişler, Hız. Peygamber ise bu tavıra tepki göstermiş ve onların âsi kimseler olduğunu ifade etmişti.⁵⁸

Görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem, yolculuktan kaynaklanan zorluklar sebebiyle⁵⁹ ashâbın yorgun düşmelerini ve düşmanla karşılaştıklarında ise ortaya çıkabilecek zafiyetleri⁶⁰ dikkate alarak orucunu bozmuş⁶¹ buna rağmen muhalefet edenlere de çok şiddetli bir şekilde tepki göstermiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de yolcuların Ramazan orucunu erteleyebilecekleri ve Allah'ın insanlar için zorluk dilemediği de beyan edilmiştir.⁶²

4.1.3. Teberrüke İzin Vermesi

Bolluk, ziyade, mutluluk şeklinde tanımlanan bereket sözcüğü ile yakın ilgisi bulunan teberrük kavramı, uğurlu sayma ve bereket umma anlamlarına

⁵⁴ Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu mişkâtî'l-mesâbîh*, thk. Muhammed Cemîl el-Attâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994), 6/2514.

⁵⁵ Buhârî, "Umre", 19, "Cihâd", 136.

⁵⁶ Buhârî, "Savm", 36.

⁵⁷ Hamevî, *Mu`cemü'l-büldân*, 4/214.

⁵⁸ Müslim, "Sıyâm", 90, 91; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *el-Müctebâ*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, ts.), "Sıyâm", 49; Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân el-müsnedü's-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ*, thk. Muhammed Ali Sönmez – Hâlis Aydemir (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 6/316 (No. 6525).

⁵⁹ Muhammed b. Sâlih el-Useymin, *Fethu zi'el-celâli ve'l-ikrâm bi şerhi bulûği'l-merâm*, thk. Sayhâ b. Muhammed Ramazan – Ümmü İsrâ bint Arefe Beyûmî (Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1427/1006), 3/231.

⁶⁰ Ebû Yahya Zekeriyya el-Ensârî, *Menhatü'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*, thk. Süleymân b. Dürey` el-Âzîmî (b.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005), 4/389.

⁶¹ Oruçlarını bozmaları yönünde emir içerikli ifadesi de söz konusudur. bk. Ebû Dâvûd, "Sıyâm", 43.

⁶² el-Bakara, 2/185.

gelmektedir.⁶³ Sahâbe, Hz. Peygamber'e olan sevgilerinin bir tezahürü olarak bazı dönemlerde gerek kendilerinin isteği⁶⁴ gerekse de O'nun (s.a.v.) yönlendirmesi ile tebberük içerikli davranışlarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda İbn Hibbân, salih kimseler veya onlar aracılığıyla meydana gelen bereket ummaya yönelik Resûl-i Ekrem'in b yaklaşımını içeren bir haber tahrîc etmiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber, Tâif dönüşü ashâbı ile birlikte Cîrâne mevkiinde konakladıkları esnada bir bedevî gelip kendisine vadettiğini⁶⁵ ne zaman vereceğini sormuş, Resûl-i Ekrem de ona gösterdiği sabır veya ganimet taksimine az kalması sebebiyle "Müjde/Sevin" şeklinde bir cevap vermişti. İlgili şahıs ise hoşnutsuzluğunu dile getiren bir açıklamada bulunmuştu. Bedevînin bu tavrından dolayı öfkelenen Hz. Peygamber, yanında bulunan Bilâl-i Habeşî (öl. 20/641) ve Ebû Mûsâ el-Eş`arî'ye (öl. 42/662) onun kabul etmediği müjdeyi kendilerine vereceğini belirtmiş, bir kap su istemiş⁶⁶ ve hastalıkları sebebiyle⁶⁷ içmelerini⁶⁸ ayrıca yüzlerine ve yakalarına da dökmelerini emretmiş, her iki sahâbî de kendilerine söylenileni yapmışlardı.⁶⁹

Bilindiği üzere teberrük ile ilgili nakledilen rivayetlerin bir çoğunda, genellikle uygulamayı başlatan sahâbe olmasına rağmen, zikredilen bu olay ise sözü edilen sahâbîlerde görülen rahatsızlık sebebiyle bizzat Hz. Peygamber'in emri üzerine vaki olmuştur.

4.1.4. Mezar Üzerine Yaş Çubuk Dikmesi

Hz. Peygamber, tevhid inancına aykırı yaşanabilecek bazı durumları dikkate alarak önceleri kabir ziyaretini yasaklamış ancak daha sonra olumsuzlukların ortadan kalktığı düşüncesiyle buna izin vermiş⁷⁰ ve kendisi de bu faaliyette bulunmuştur.⁷¹ Bu bağlamda İbn Hibbân, kabir ziyareti esnasında Resûl-i Ekrem tarafından iki mezar üzerine yaş çubuk dikilmesi şeklinde cereyan eden bir olaya yer vermiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber, bir grup sahâbî ile birlikte yürürken iki mezarın yanı başlarında durmuş, yüzünün rengi değişmeye ve titremeye başlamıştı. Ashâbı kirâm ne olduğunu sorunca da birinin koğuculuk yapıp insanlara zarar verme,

⁶³ Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 10/395.

⁶⁴ Bk. Müslim, "Fezâil", 83, 85.

⁶⁵ Hz. Peygamber'in bedevîye vadettiği şey, onun şahsına vereceği bir şey veya ganimet malının taksimi olabilir. Bk. Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sâhîhi'l-Buhârî* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 17/306.

⁶⁶ Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde Hz. Peygamber'in söz konusu suya tükürdüğü sonrasında ise Ebû Musâ ve Bilâl-i Habeşî'ye verdiği ifade edilmiştir. bk. Buhârî, "Megâzî", 56, Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 164.

⁶⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 3/75.

⁶⁸ Hz. Peygamber'in söz konusu emrinin, herhangi bir hastalık için değil salt uğur ve bereket umma amaçlı/teberrük olduğu da söylenmiştir. Bk. Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi sâhîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Muhammed Abdüllatîf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1401/1981), 3/34.

⁶⁹ Buhârî, "Megâzî", 56; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/318 (No. 6529).

⁷⁰ Müslim, "Cenâiz", 106.

⁷¹ Müslim, "Cenâiz", 104, 108.

diğerinin de idrardan sakınmama gibi küçük görülen günahlar sebebiyle şiddetli azap gördüğünü söylemiş, iki yeşil hurma dalı getirilmesini isteyip bunları kabirler üzerine dikmişti. Olaya şahit olanların bu uygulamanın faydalı olup olmayacağı sorularına ise ağaçların yeşil kaldığı sürece azaplarının hafifletileceğini umduğunu belirterek cevap vermiştir.⁷²

Bilindiği üzere kabir azabı, duyular ve akıl yürütme vasıtasıyla bilinemeyen sadece dolaylı vahiy⁷³ yoluyla veya Hz. Peygamber'in açıklamalarıyla⁷⁴ sabit olan gaybî konulardan biridir.⁷⁵ İşte bu noktada Resûl-i Ekrem, biraz önce zikredilen hadisede söz konusu kabirlerde yatanların günahlarının affı için şefaata talebinde bulunmuş, kendisine olumlu cevap verilmesi sebebiyle de⁷⁶ yaş kaldıkları sürece tesbihata devam ettiklerini de dikkate alarak⁷⁷ kabir sahipleri için bir bereket ve azaplarının da hafifletilmesine vesile olsun diye mezkûr davranışı gerçekleştirmiştir.⁷⁸

4.2. Aile Hayatına İlişkin Fiilleri

Hz. Peygamber, ailenin tesisini teşvik etmiş, kendisinin de uyguladığı bir sünnet olarak evliliği yaşam modeli haline getirmiştir. Bu bağlamda kuruluşundan eşler arası iyi geçime ve ayrılığa kadar birçok olaya da şahit olup yaşamıştır. Nitekim İbn Hibbân da Resûl-i Ekrem'in bu alana ilişkin fiillerini ve sebeplerini izah etmeye yönelik rivayetlere yer vermiştir.

4.2.1. Denklikte Din Olgusunu Öncelemesi

Eşler arasında sosyal ve ekonomik bakımdan yakınlığı ifade eden denklik,⁷⁹ evliliklerde kadının lehine aranılan bir husustur. Sünnette, zenginlik, soy, güzellik ve dindarlık bu hususta dikkat edilecek unsurlar arasında sayılırken bunlardan dinî hassasiyetin aslı değer kabul edilmesi özellikle vurgulanmıştır.⁸⁰ Nitekim o (s.a.v.), dini ve ahlâkı beğenilen bir kimsenin bir kadına tâlip olması durumunda ailenin bu talebi dikkate alıp değerlendirmesini emretmiştir.⁸¹ İbn Hibbân da konuya ilişkin Resûl-i Ekrem'in fiilini içeren bir rivayete yer vermiştir.

⁷² Buhârî, "Vudû", 56, "Cenâiz", 88; Müslim, "Tahâret", 111; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/318-319 (No. 6530).

⁷³ Bk. et-Tevbe, 9/101; es-Secde, 32/21; el-Mü'min, 40/46; Nûh, 71/25; el-Câsiye, 45/21-22; et-Tûr, 52/47.

⁷⁴ Buhârî, "Ezân", 149; "Cenâiz", 88, 92.

⁷⁵ Bk. Süleyman Toprak, "Kabir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/37.

⁷⁶ Müslim, "Zühd", 3012.

⁷⁷ Bk. el-İsrâ, 17/44.

⁷⁸ Takiyyüddîn İbn Dakîku'l İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu umdeti'l-ahkâm*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Kâhire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1372/1953), 1/106.

⁷⁹ Bk. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1/310.

⁸⁰ Buhârî, Nikâh, 15; Müslim, Radâ, 53, 54, Fiten, 86; İbn Mâce, Nikâh, 6.

⁸¹ İbn Mâce, "Nikâh", 46; Tirmizî, "Nikâh", 3.

Ebû Berze el-Eslemî'nin (öl. 65/685) naklettiğine göre Hz. Peygamber, sahâbe-i kirâm'dan görünüşü itibariyle fakir,⁸² çirkin ve kısa boylu⁸³ Cüleybîb el-Ensârî'yi evlendirmek istemiş ancak o, kusuru sebebiyle değersiz olduğunu ifade ederek bu teklife yanaşmamıştı. Resûl-i Ekrem ise Allah katındaki değerine vurgu yaparak⁸⁴ onun adına Ensârdan bir adamın kızına talip oldu. Bu isteme karşısında hoşnutsuzluğunu hissettiren Ensârî, durumu eşi ile istişare edeceğini belirtip oradan ayrıldı. Yaşananları öğrenen kadın ise "Allah Resûlü, kızımız için Cüleybîb'i mi bulmuş, biz onu nice isteyenlere vermedik" sözleri ile bu evliliğe karşı çıktı. Ebeveyninin anlattıklarına şahit olan kız ise "Beni sizden kim istiyor, Resûlullah'ın emrine mi karşı çıkıyorsunuz? Allah Teâlâ, beni asla yüzüstü bırakmayacaktır" deyip Cüleybîb ile evlenme rızasını belirtti. Baba, kızının olumlu yaklaşımını iletince de Resûl-i Ekrem, onu Cüleybîb ile evlendirmiş ve yaşadığı müddetçe darda bırakmaması için de Allah Teâlâ'ya niyazda bulunmuştu. İlerleyen zamanlarda katıldığı gazvede müşriklerden yedi kişiyi öldüren Cüleybîb şehid olmuş, savaşın akabinde yaşananlardan haberdar olan Hz. Peygamber, "O, bendendir, ben de ondanım" sözlerini defalarca tekrarlayarak Cüleybîb'i kucağına alıp kendi elleriyle defnetmişti. Râvi, Sâbit el-Bünânî (öl. 127/744), Ensâr arasında Cüleybîb'in eşinden daha zengin ve eli açık bir kadın bulunmadığını söylemiştir.⁸⁵

Söz konusu rivayette de görüldüğü üzere Hz. Peygamber, yoksulluğu evlilikte denkliğe engel görmemiş⁸⁶ ve bu sebeple Cüleybîb'i evlendirmede bizzat aracı olmuştur.

4.2.2. Cüveyriye bint Hâris (öl. 56/676) İle Evlenmesi

Kur'an-ı Kerim, insanın yaradılışına uygun olması hasebiyle tek kadınla aile hayatı kurmayı⁸⁷ teşvik etmiştir.⁸⁸ Ancak Hz. Peygamber, çeşitli maslahatları dikkate alarak birden fazla evlilik yapmıştır. Bu doğrultuda İbn Hibbân, Resûl-i Ekrem'in bu yaklaşımını izah eden bir habere yer vermiştir.

Rivayete göre hicri 5. yılda yapılan Benî Mustalık Gazvesi'nde, aralarında mezkûr kabilenin liderinin kızı Cüveyriye'nin de yer aldığı birçok esir ele geçirilmişti. O, savaş neticesi yapılan taksimde Sâbit b. Kays b. Şemmâs (öl. 12/633) veya amcası oğlunun hissesine düşmüş ve hürriyetini elde etmek için bir anlaşma/mükâtebe yapmış, destek için de Hz. Peygamber'e müracaat etmişti. Resûl-i Ekrem ise söz konusu bedeli ödeyeceğini belirtip Cüveyriye'ye evlenme teklif etmiş o da kabul

⁸² Muhammed es-Sûyânî, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Riyâd: Mektebetü'l-Abyekân, 1424/2004), 2/ 330.

⁸³ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992), 1/272.

⁸⁴ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 1: 272.

⁸⁵ Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 131; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/299-301 (No. 6504).

⁸⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/80.

⁸⁷ Ali Rıza Demircan, "Teaddüd-i Zevcât", ed. İsmail Lütfi Çakan, Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, *İslâmi İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998), 248.

⁸⁸ en-Nisâ, 4/3.

etmişti. Bu durumdan haberdar olan sahâbe, akrabalık sebebiyle yüz kadar esiri serbest bırakmışlar⁸⁹ hatta Hz. Âişe (öl. 58/678) onun kadar kavmine fayda sağlayan bir başkasını görmediğini de belirtmiştir.⁹⁰

Zikredilen bu rivayetten, Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evlenme sebebinin bu kabileyi İslâm'a yaklaştırmak olduğu anlaşılmaktadır.⁹¹ Nitekim Mustalık oğulları da bu olaydan sonra müslüman olmuştur.⁹²

4.2.3. Eşlerine Karşı Hassas Yaklaşımı

Kur'an-ı Kerim, kadınlarla iyi geçinmeyi emretmiş,⁹³ Hz. Peygamber de onları incelik ve letâfet açısından⁹⁴ kristal eşyaya benzetip⁹⁵ çirkin ve kırıcı davranışlardan uzak durulmasını tembihlemiştir.⁹⁶ İbn Hibbân, konuya dair Hz. Peygamber'in davranışını yansıtan iki ayrı olaya yer vermiştir.

İlk rivayete göre Resûl-i Ekrem, güzel ahlâkı gereği eşleriyle iyi geçim örneği sergilemiş, onlarla ilgilenmekten geri durmamış⁹⁷ hatta onlara gerek düğün⁹⁸ gerekse de diğer zamanlarda⁹⁹ eğlenmeleri için ortam hazırlamıştır.¹⁰⁰ Diğer olayda ise hem eşine olan sevgisini ızhar etmek hem de özel günlerinde hanımlarıyla her türlü ilişkilerini kesen Yahudilere muhalefet etmek amacıyla¹⁰¹ Hz. Âişe'nin, âdetli iken yediği-içtiği kabın, ağzına denk geldiği yerinden yiyip içmiştir.¹⁰²

4.2.4. Eşlerine Gün Taksim/Kasm Etmesi

Kasm/eşler arasında gün tayini, nikâhın doğurduğu haklardan biri olup mağduriyetler yaşanmaması için¹⁰³ riayet edilmesi istenen bir uygulamadır. Nitekim Hz. Peygamber, bu alana yönelik bazı düzenlemelerde bulunmuş,¹⁰⁴ iki hanımı olan kişinin bunlardan birine farklı ilgi göstermesi durumunda kıyamet günü bir tarafı

⁸⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Meârif, 2. Basım, ts.), 2/610.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, "İtk", 2; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/283-285 (No. 6492).

⁹¹ Rıza Savaş, "Cüveyriye bint Hâris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/146.

⁹² Ali Muhammed Muhammed es-Sallâbî, *es-Siretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 7. Basım, 1429/2008), 573.

⁹³ en-Nisâ, 4/19.

⁹⁴ İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: y.y., 1429/2008), 10/545.

⁹⁵ Buhârî, Edeb, 90, 95, 116; Müslim, Fezâil, 70-73.

⁹⁶ İbn Mâce, "Nikâh", 3; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 42.

⁹⁷ Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, 5/2119.

⁹⁸ Bk. Buhârî, Nikâh, 63; İbn Mâce, Nikâh, 21.

⁹⁹ Buhârî, "Salât", 69; Müslim, "Salâtü'l-İdeyn", 18-20.

¹⁰⁰ Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 81; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/307 (No. 6506).

¹⁰¹ Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî*, 6/117.

¹⁰² Müslim, "Hayz", 14; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/307-308 (No. 6507).

¹⁰³ İbnü'l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/434.

¹⁰⁴ Müslim, "Radâ", 41-46.

felçli haşredileceğini beyan etmiştir.¹⁰⁵ Nitekim kendisi de eşlerinden her birine bir gün tahsis etmiş¹⁰⁶ ve bu hususta çok dikkatli davranmış hatta iradesi dışında meydana gelebilecek haller nedeniyle de hesaba çekmemesi için Allah Teâlâ'ya niyazda bulunmuştur.¹⁰⁷

Bütün bu anlatılanların yanı sıra yaşanması muhtemel duygusal durumlar ve neticede adâleti sağlamada zorluk çekme ihtimaline binaen,¹⁰⁸ "Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın..." (el-Ahzâb, 33/51) ayeti ile kasm hususunda muhayyer bırakılmıştır.¹⁰⁹ Buna rağmen Resûl-i Ekrem, eşlerini incitmemek için bu taksimde titiz davranmış ve izinlerini almadan sırayı bozmamıştır. Hatta Hz. Âişe, "Eğer bu iş, bana kalsaydı, ben kimseyi kendime tercih etmezdim" diyerek söz konusu hakikati dile getirmiştir.¹¹⁰ Bu bağlamda İbn Hibbân, ilgili meselede Hz. Âişe lehine oluşan uygulama ve sebebini ihtiva eden bir habere yer vermiştir. Rivayete göre Sevde bint Zem'a (öl. 23/644), yaşlandığını belirterek kendi gününü Hz. Âişe'ye hediye etmiş,¹¹¹ Hz. Peygamber de bu olayın akabinde diğer eşleri için birer¹¹² Hz. Âişe'ye ise iki gün ayırmaya başlamıştı.¹¹³ Hz. Peygamber'in bu davranışı, inisiyatifi dışında ve Sevde'nin isteği doğrultusunda gerçekleştiği için de eşleri arasında izlediği eşit muamele yaklaşımıyla çelişen bir durum arz etmemektedir.

4.2.5. Yolculukta Kendisine Eşlik Edecek Eşi İçin Kura Çekmesi

Hisse, pay ve seçmek anlamlarına gelen¹¹⁴ kur'a'dan Kur'an-ı Kerim'de Yûnus'un (a.s.) hayatı anlatılırken bahsedilmiş¹¹⁵ ve bu usûl, Hz. Peygamber tarafından meselelerin halinde kullanılmıştır. Bunlarda biri de eşleri arasında adâleti

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 38; Tirmizî, "Nikâh", 42.

¹⁰⁶ Buhârî, "Hibe", 15; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 39.

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 39; Tirmizî, "Nikâh", 2; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/285 (No. 6494).

¹⁰⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, ts.), 2/488.

¹⁰⁹ Ebû Ca'fer Muhammd b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîrü't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru Hicr, 1422/2001), 19/143-144.

¹¹⁰ Müslim, "Talâk", 23; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/285 (No. 6495).

¹¹¹ Bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamber, Sevde'yi bir talâkla boşamış ancak o, kıyâmet günü Resûlullah'ın eşi olarak haşrolmayı istediğinden dolayı kendisine geri dönmesini buna karşılık sırasını eşlerinden dilediğine vermesini talep etmişti. bk. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San`ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrâhmân el-A'zamî (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 2. Basım, 1403/1983), 6/239 (10657).

¹¹² Mısri, *Menhatü'l-bârî*, 8/421.

¹¹³ Buhârî, "Nikâh", 98; Müslim, "Radâ", 47; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/285 (No. 6493).

¹¹⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987), 3/1264.

¹¹⁵ Âl-i İmrân, 3/44; es-Saffât, 37/141.

sağlamak¹¹⁶ ve onların gönüllerini hoş tutmak¹¹⁷ için yolculuğa çıkarken eşleri arasında uygulamasıdır.¹¹⁸

İbn Hibbân da Hz. Peygamber'in söz konusu fiiline işaret etmek üzere Benî Mustalık Gazvesi¹¹⁹ öncesi yaşanan ve Hz. Âişe lehine sonuçlanan kur'a çekme eylemine ilişkin ifk hadisesinden bahseden uzunca bir rivayete yer vererek bu durumun meşruiyetine işaret etmiştir.¹²⁰ Neticede şartlar eşit olup başka bir tercih metodu da bulunmadığında hakkın tespiti için bu yöntemin kullanılmasında sakınca olmadığı anlaşılmaktadır.¹²¹

4.2.6. Eşlerini Muhayyer Bırakması/Tahyîr

İbn Hibbân, Hz. Peygamber'in eşlerinden bir ay boyunca yemin ederek/îlâ¹²² uzaklaşması fiiline ve sonrasında onlara seçme hakkı vermesine ilişkin birbiriyle alakalı üç ayrı habere yer vermiştir. Rivayete göre İbn Abbâs Hz. Ömer'e (ö. 23/644), "İkiniz de Allah'a tevbe ederseniz (çok iyi olur). Çünkü kalpleriniz eğrilmişti" (et-Tahrîm, 66/4) ayetinde bahsedilen kadınların kimler olduğunu sormuş, o da söz konusu hükmün sebep-i nüzulü hakkında bilgi vermişti. Nitekim Hz. Hafsa (öl. 45/665), Hz. Peygamber'in kendisine sır olarak söylediği sözü saklayamamış Hz. Âişe'ye aktarmış, ayrıca eşleri, lüks ve zînet kabilinden maddî taleplerde bulunarak onu üzmüşlerdi.¹²³ Bu durum karşısında Resûl-i Ekrem, hem kendisine emanet ettiği sırrı muhafaza edemeyen Hafsa'ya sitem etmek, hem dünya hayatının önemsizliğini vurgulamak hem de eğitime amaçlı îlâ yemini yapıp kendisine ait odasında bir ay boyunca uzlete çekilmişti.¹²⁴ Yaşananlardan haberdar olan Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve söz konusu hadisenin mahiyetini sormuş, o (s.a.v) de talâk değil bir uzaklaşma olduğunu söylemişti.¹²⁵ Bir aylık süre dolunca da eşlerine dünya hayatını veya âhiret yurdunu¹²⁶ tercih noktasında serbestlik sağlamış,¹²⁷ neticede tahyîr ayeti nazil olmuştu.¹²⁸

¹¹⁶ Useymîn, *Fethu zî'l-celâli ve'l-ikrâm*, 4/646.

¹¹⁷ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li şerhi sahihi'l-Buhârî* (Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 6. Basım, 1305), 4/415.

¹¹⁸ Buhârî, "Hibe", 15, "Şehâdât", 30; Müslim, "Fezîlü's-Sahâbe", 88, "Tevbe", 56.

¹¹⁹ Sûyânî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 3/33.

¹²⁰ Müslim, "Tevbe", 56; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/301-307 (No. 6505).

¹²¹ Aşkar, *Efâlû'r-Resûl*, 392.

¹²² Sözlükte yemin etmek anlamına gelen îlâ; erkeğin eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı yeminle te'kîd ederek kendisine yasaklamasıdır. bk. Alâaddîn es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1984), 2/203.

¹²³ Bk. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 19/116.

¹²⁴ et-Tahrîm, 66/1.

¹²⁵ Buhârî, "Mezâlim", 25, "Tefsîr" (66), 2, "Nikâh", 83; Müslim, "Talâk", 30-34; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/286-293 (No. 6497-6498).

¹²⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 13/19.

¹²⁷ Buhârî, "Tefsîr", (33), 5; "Talâk", 5, Müslim, "Talâk", 22; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 34; Nesâî, "Nikâh", 2., "Talâk", 26; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/293-296 (No. 6499).

¹²⁸ el-Ahzâb, 33/28-29.

Yukarıda zikredilen olaya göre Resûl-i Ekrem, eşi Hafsa'ya verdiği bir sır ve akabinde yaşanan olaylar sebebiyle eşlerinden bir ay uzaklaşmıştır. Sözü edilen fiilin meydana gelmesine neden olan ve Hafsa'ya verilen gizli bilginin ne olduğuna dair; ilki, Hz. Peygamber'in, Hafsa'nın ikram ettiği bal şerbeti nedeniyle onun yanında mutad olandan daha uzun süre durması,¹²⁹ diğeri Hafsa'nın odasında Mâriye ile yalnız kalması,¹³⁰ bir başkası da vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Ömer'e kalacağı yönündeki açıklamaları sayılmıştır.¹³¹ Bunlardan hangisi olursa olsun Hafsa'nın kendisine tevdi edilen emanete riayet etmemesi, eşlerinin fazladan dünya malı istemeleri ve birbirlerini kıskanmaları neticesinde îlâ olayı yaşanmış ve Hz. Peygamber, talâk ve nikâhlarının devamı hususunda onları muhayyer bırakmıştır.

4.2.7. Kînâyeli Lafızla Boşaması

Boşamada kullanılan lafızlar, mahiyeti ve neticeleri bakımından sarîh ve kînâyeli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹³² Kendisinden kastedilen mananın açıkça anlaşıldığı,¹³³ sonuç doğurması için söyleyenin niyetine bakılmayanına sarîh,¹³⁴ talâk için vaz edilmiş olmadıklarından ancak niyet veya hâlin delâletiyle ortaya çıkan¹³⁵ ise kînâyeli lafızlardır.¹³⁶ Bu bağlamda İbn Hibbân, Hz. Peygamber'in kînâyeli sözcükle yaptığı boşama ve bunun sebebinin ihtiva eden bir habare yer vermiştir.

Resûl-i Ekrem, Amre bint Yezîd b. el-Cevn (öl. ?)¹³⁷ ile nikahlandığında o, Hz. Hz. Hafsa ve Hz. Âişe'nin yönlendirmesi ile "Senden Allah'a sğınırım" deyince büyük olan Allah'a sığındığımı belirterek kadını "Ailene git" lafzı ile boşamış¹³⁸ ve Üseyd b. Hudayr'a (öl. 20/641) da iki elbise vererek ailesine teslim etmesini emretmiştir.¹³⁹

İbn Hibbân'ın naklettiği rivayetin yanı sıra sözü edilen boşama fiilinin sebebi hakkında farklı haberler de nakledilmiştir. Bunlardan ilki, mezkûr kadını yanına

¹²⁹ Buhârî, "Talâk", 8, "Tib", 3, "Hıyel", 12; Müslim, "Talâk", 21.

¹³⁰ Bk. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed - Abdülmuhsîn b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995), 8/ 323 (No. 8764).

¹³¹ Bk. Mûsâ Şâhîn Lâşîn, *Fethu'l-mun'im şerhu sahihi Müslim* (Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1423/2002), 6/70.

¹³² Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye* (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2012), 295.

¹³³ Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 4. Basım, 2000), 367.

¹³⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 21.

¹³⁵ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 296.

¹³⁶ Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 367.

¹³⁷ Sözü edilen kadının, Âliye bint Zıbyân b. Amr, Bintü Yezîd b. el-Cevn ve Fâtıma bint ed-Dahhâk olduğuna dair de görüşler vardır. bk. İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 4/1887; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 3/ 216.

¹³⁸ Buhârî, "Talâk", 3; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/286 (No. 6496).

¹³⁹ Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1422/2002), 4/39 (6816).

çağırmasına rağmen olumlu yanıt vermeyip “Sen gel” diye karşılık vermesi, diğeri ise onun cüzzamlı olmasıdır.¹⁴⁰

4.2.8. Azâdlı Cârîyeyi Köle İle Evliliğinde Muhayyer Bırakması

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi eşler arasındaki içtimaî ve iktisadî seviye bakımından yakınlığı ifade eden kefaet, evliliklerde kadın tarafının haklarını koruyucu bir şart olarak gündeme getirilmiş, bu doğrultuda köle, hür bir kadına denk sayılmamıştır.¹⁴¹ İbn Hibbân da hürriyetine kavuşan bir cârîyenin evliliğini devam ettirip ettirmeyeceğine dair Hz. Peygamber’in tavrını içeren bir habere yer vermiştir.

Rivayete göre Berîre (öl. 60/680), kendisi gibi köle¹⁴² Mugîs (öl. ?) ile evli iken Hz. Âişe tarafından satın alınıp azat edilmiş ve sonrasında da kocasından ayrılma talebinde bulunmuştu. Ancak Mugîs, bu hususta Hz. Peygamber’e müracaat etmiş, o (s.a.v.) de eşine dönmesi için ikna etmek istese de, söz konusu tavrın ara bulma eylemi olduğunu öğrenen Berîre, ona ihtiyacının olmadığını belirtmişti. Resûl-i Ekrem de kadının hürriyetine kavuşması ile denkliğin kadın lehine bozulması sebebiyle¹⁴³ onu muhayyer bırakmıştı.¹⁴⁴

İbn Hibbân, Hz. Peygamber’in bu fiilinin sebebini İbn Abbâs’ın da belirttiği üzere¹⁴⁵ Mugîs’in kölelik vasfı ile ilişkilendirmiş,¹⁴⁶ onun hür olduğuna ilişkin bilgiyi ise râvi Esved’in (öl. 75/694) hatası şeklinde değerlendirmiştir.¹⁴⁷ Nitekim Hz. Âişe de böylesi bir durumda Berîre’nin muhayyerlik hakkını elde edemeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁸ Dolayısıyla zarar görmesinin önüne geçmek için bu hususta kadına tercih imkanı sunulmuştur.¹⁴⁹

4.3. Sosyal Hayata İlişkin Fiilleri

Hz. Peygamber, resûl ve bir beşer vasfıyla üstlendiği görevleri gereği farklı alanlarda kendine inanan ve inanmayan gruplarla iletişim kurmuştur.¹⁵⁰ Nitekim İbn Hibbân da bu duruma işaret etmek üzere Resûl-i Ekrem’in fiillerini ihtiva eden rivayetlere yer vermiştir.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/357.

¹⁴¹ Hamza Aktan, “Kefaet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/167.

¹⁴² Bazı rivayetlerde Mugîs’in hür olduğu ifade edilmiştir. bk. Buhârî, “Ferâiz”, 19, 20, 22; Müslim, “Itk”, 12.

¹⁴³ bk. Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-muvatta* (Mısır: Matbaatü's-Saâdet, 1332), 4/52.

¹⁴⁴ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/297-299 (No. 6501-6503).

¹⁴⁵ Buhârî, “Talâk”, 15, “Ferâiz”, 19

¹⁴⁶ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/298 (No. 6502).

¹⁴⁷ “Berîre’nin kocası hürdü” şeklindeki ifadenin idrâc olduğuna yönelik açıklama için bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/269, 23/252.

¹⁴⁸ Müslim, “Itk”, 9; Tirmizî, “Radâ”, 7.

¹⁴⁹ Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üremî el-Alevî el-Herevî, *el-Kevkebü'l-vehhâc ve'r-ravda'l-behhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009), 16/385.

¹⁵⁰ Bk. Mehmet Birsin, *Hz. Peygamber'in Devleti* (İstanbul: Birleşik Yay., 1996), 9.

4.3.1. Hediye Kabul Etmesi

Hediyeleşmenin, insanlar arasındaki sevgi bağlarını güçlendireceğini belirten Hz. Peygamber,¹⁵¹ mahiyetine bakmaksızın her değerdeki hediyeyi kabul etmiştir.¹⁵² Ancak zekatta/sadakada ise farklı bir tutum sergilemiş, kendisine zekat verilecekler, Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenmiş¹⁵³ ve Resûl-i Ekrem'e de sadaka almak haram kılınmıştır.¹⁵⁴ Nitekim kendisine ikram edilen şey sadaka ise yememiş; ancak hediyeyi kabul etmiştir.¹⁵⁵

Bu noktada İbn Hibbân, Hz. Peygamber'e hediye edilen tasadduk malına karşı tutumunu yansıtan bir olaya yer vermiştir. Rivayete göre Resûl-i Ekrem, eve geldiğinde bir koyun budu görmüş ve onun pişirilmesini istemişti. Ancak Hz. Âişe, bu talep karşısında sadaka olduğu düşüncesiyle kararsız kalmış, onun Berîre'ye tasadduk edildiğini ve onun tarafından kendilerine hediye edildiğini açıklamıştır. Bunun üzerine o (s.a.v.), "O et, Berîre'ye sadaka, ondan da bize hediyedir" diyerek önceki vasfının değiştiğini belirtip pişirilmesini tembihlemiştir.¹⁵⁶ Ayrıca Hz. Peygamber, ihtiyaç sahibi komşunun hediye ettiği sadaka malının alınabileceğini beyan etmiş,¹⁵⁷ biraz önceki vakıayı da bu kapsamda değerlendirmiştir.

4.3.2. Zimmî/Gayri Müslim Hastaları Ziyaret Etmesi

Hz. Peygamber, hasta ziyaretini teşvik etmiş¹⁵⁸ ve bu davranışı müslümanların birbirleri üzerindeki haklarından görmüştür.¹⁵⁹ Bu bağlamda kendisi de toplumda başta inananlar¹⁶⁰ olmak üzere idaresi altında yaşayan her kesime yönelik ziyaretlerde bulunmuştur. İbn Hibbân, Resûl-i Ekrem'in bu fiili ve sebebinin "Müslüman olmalarını arzu ettiği zimmîleri ziyaret etmesi" şeklinde belirlediği konu başlığı altında meseleye dair bir olaya yer vererek izah etmiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber, kendisine hizmet eden Yahudi bir çocuk rahatsızlandığında onu ziyarete gitmiş, bu esnada Müslüman olması için de telkinde bulunmuş, teklifinin kabul görmesi sebebiyle de memnuyetini dile getirerek dua etmiştir.¹⁶¹ Bu olaydan hareketle böylesi bir ziyaretin ancak İslâm'a davet ve bu çağrıya olumlu cevap vereceği umulan kimselere yapılabileceği belirtilmiştir.¹⁶²

¹⁵¹ İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdîsi alâ elsine-ti'n-nâs* (b.y.: Mektebetü'l-Kuds, ts.), 1/319.

¹⁵² Buhârî, "Hibe", 11; Ebû Dâvûd, "Buyû", 81.

¹⁵³ et-Tevbe, 9/60.

¹⁵⁴ Nesâî, "Zekât", 97, 98.

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, 3/489; Buhârî, "Hibe", 7.

¹⁵⁶ Müslim, "Itk", 10, 11, 12, 14; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/296-297 (No. 6500).

¹⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Zekât", 24.

¹⁵⁸ Buhârî, "Mezâlim", 5, "Merdâ", 4, 15, "Libâs", 36; Müslim, "Birr", 39-42.

¹⁵⁹ Buhârî, "Cenâiz", 2; Müslim, "Selâm", 4-5.

¹⁶⁰ Buhârî, "Salât", 77, "Merdâ", 13; Müslim, "Cihâd", 65.

¹⁶¹ Buhârî, "Cenâiz", 79, "Merdâ", 9; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/315 (No. 6524).

¹⁶² Bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.), 9/380.

4.3.3. Yemini Bozması

Sözlükte güç ve kuvvet anlamına gelen yemin,¹⁶³ Allah'ın ismini anmak suretiyle bir haberi güçlendirmek, takviye etmek demektir.¹⁶⁴ Kur'an-ı Kerim'in de zaman zaman başvurduğu¹⁶⁵ yemin uslubu, Hz. Peygamber tarafından da farklı sebepler gözetilerek kullanılmıştır. Ancak Resûl-i Ekrem, bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yemin eden kimsenin ondan daha hayırlısı ile karşılaşması halinde fert ve toplum yararını dikkate alarak yeminini bozup kefâret ödeyebileceğini de beyan etmiştir.¹⁶⁶

İbn Hibbân da Resul-i Ekrem'in konuya ilişkin davranışını ihtiva eden bir rivayetle bu duruma açıklık getirmiştir. Nitekim Tebük gazvesine katılmak isteyen Eş`arîler, kendisinden yüklerini taşıma ve binit olarak kullanmak üzere deve talebinde bulunmuşlar ancak o (s.a.v.), bu isteklerini karşılayamayacağını söyleyerek yeminli bir ifadeyle onları geri çevirmişti. Ancak belli bir süre sonra getirilen ganimet develerini taksim ettikten sonra kalanları da Eş`arîlere vermek üzere Ebû Mûsâ el-Eş`ârî'yi (öl. 42/662-663) çağırmişti. Buna karşın Ebû Mûsâ daha önceki yeminini hatırlatmış ancak Hz. Peygamber, yemin etse de onları almasını söylemiştir.¹⁶⁷ Neticede daha öncesinde yapmamak üzere yaptığı yeminden Allah Teâlâ'nın kendisine sağladığı imkandan sonra kefâretini ödeyeceğini söyleyerek¹⁶⁸ daha hayırlısını gerçekleştirmek üzere rücu etmiştir.¹⁶⁹

4.3.4. İçinde Suret Bulunan İbâdet Mahalline/Kâbe'ye Girmemesi

Kur'an-ı Kerim, Kâbe'nin âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk mâbed özelliğine vurgu yapmış¹⁷⁰ ve onun Hz. İbrâhim ile oğlu İsmâil tarafından bina edildiğini¹⁷¹ beyan etmiştir. Ayrıca Hz. İbrâhim'in şirk ile mücadelesinden bahsetmiş ve onun hiçbir zaman müşriklerden olmadığını da açıklamıştır.¹⁷² Buna rağmen cahiliye arapları, çeşitli amaçlar için kullandıkları fal

¹⁶³ Ebû'l-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hüseynî el-Cürcânî, *et-Ta`rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424/2003), 259.

¹⁶⁴ Bereketî, *et-Ta`rîfâtü'l-fikhîyye*, 244.

¹⁶⁵ Bk. es-Saffât, 37/1-4; ez-Zâriyât, 51/1-6; et-Tûr, 52/1-7.

¹⁶⁶ Müslim, "Eymân", 11, 13, 16; Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-Nüzûr", 14.

¹⁶⁷ Buhârî, "Megâzî", 78, "Keffâretü'l-Eymân", 9; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/314-315 (No. 6523).

¹⁶⁸ Hz. Peygamber'in, bu olayın akabinde bağışlanmış olduğu için herhangi bir kefâret ödemediği ancak ümmete yemin kefâretinin ne olduğunu öğretmek üzere konuya dair hükmün nazil olduğu belirtilmiştir. bk. Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî* (b.y.: el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.), 11/613.

¹⁶⁹ Buhârî, "Eymân ve'n-Nüzûr", 1, "Tevhîd", 56.

¹⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/96.

¹⁷¹ el-Bakara, 2/127.

¹⁷² el-Enbiyâ, 21/57-67; es-Saffât, 37/88-96.

oklarını/ezlâm¹⁷³ Hz. İbrâhim ve oğlu ile ilişkilendirerek¹⁷⁴ Kâbe içine bu iki peygamber'in ellerinde fal okları bulunan resimler çizmişlerdi.

Hz. Peygamber, Mekke'yi fethettiğinde Kâbe kapısının açılmasını istemiş ancak mezkûr suretleri görünce bu iki peygamberin asla şirke düşmediklerini belirterek söz konusu çizimlerin ve diğerlerinin¹⁷⁵ silinmesi emrini vermiş ve bu işlem gerçekleşmeden de Kâbe'ye girmemiştir.¹⁷⁶

İbn Hibbân, bu rivayetten hareketle içinde resim bulunan mabede girmemenin uygun olduğunu belirten bir başlığa yer vermiş ve Resûl-i Ekrem'in Kâbe'ye girmemesi yönündeki davranışını da orada bulunan tevhide aykırı çizimlerin varlığına bağlamıştır.¹⁷⁷ Nitekim Ümmü Habîbe (öl. 44/664) ve Ümmü Seleme (öl. 62/681), Habeşistan'da buldukları yıllarda içinde suretler bulunan bir kilise gördüklerini anlattıklarında da Hz. Peygamber, onların, içlerinden hayırlı birisi öldüğünde kabri üzerine mâbed inşa ettiklerini ve içine de resimler yaptıklarını belirtmiş bu faaliyette bulunanları Allah katında en kötüler olarak tanımlayıp¹⁷⁸ böylesi bir tutumdan uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir.

4.3.5. Yüzük Takması

Altın ve gümüş gibi çeşitli madenlerden yapılan yüzükler, pek çok kültürde süs ögesi ve statü göstergesi olarak kullanılmış,¹⁷⁹ aynı durum Medîne'deki İslâm toplumu için de geçerli olmuştur. Bu doğrultuda İbn Hibbân da Hz. Peygamber'in yüzük kullanışı ve sebebini izah eden nakillere yer vermiştir.

Rivayete göre Resûl-i Ekrem, takınmak üzere altın¹⁸⁰ bir yüzük edinmiş, buna şahit olan sahabîler de aynı davranışı sergileyince, bunun haram olduğunu öğretmek

¹⁷³ Bk. Ahmed Ahmed Galûş, *es-Siretü'n-nebeviyye ve'd-da'vetü fi'l-ahdi'l-mekki* (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003), 35.

MaHFuz Söylemez, "Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri", *Milel ve Nihal*, 11/1 (2014), 18.

¹⁷⁵ Bazı rivayetlerde ilgili resimlerin, Hz. Peygamber'in Batha mevkiinde olduğu bir sırada Hz. Ömer tarafından silindiği sonrasında ise Resûl-i Ekrem'in Kâbe'ye girdiği ifade edilmiştir. bk. Ebû Dâvûd, "Libâs", 47.

¹⁷⁶ Buhârî, "Enbiyâ", 8; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/316-317 (No. 6526).

¹⁷⁷ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/316;

¹⁷⁸ Buhârî, "Salât", 48, "Menâkıbü'l-Ensâr", 37; Müslim, "Mesâcid", 16.

¹⁷⁹ Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Yüzük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/55.

¹⁸⁰ İbn Hibbân'ın konuyla ilgili ilk olarak, Hz. Peygamber'in gümüş bir yüzük takındığı sahabîlerin de aynı tutumu sergilemeleri sebebiyle onu çıkartıp bir daha kullanmadığına dair rivayette yer alan "gümüş" kelimesinin İbn Şihâb ez-Zührî'den kaynaklanan bir hata olduğu belirtilmiştir. Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ en-Nuamî el-Askalânî el-Birmâvî, *el-Lâmi`u's-sahîh bi şerhi'l-câmi`i's-sahîh* (Katar: Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012), 14/461.

amacıyla¹⁸¹ sözü edilen zînet eşyasını çıkartmış ve vefat edinceye kadar da gümüşten yapılmış bir yüzük kullanmıştır.¹⁸²

Hz. Peygamber, nübüvvet görevi yanı sıra devlet başkanlığının gereği olarak bazı diplomatik faaliyetlerde bulunmuş¹⁸³ ve yabancı hükümdarlara İslâm'a davet mektupları göndermiştir.¹⁸⁴ İşte bu nedenle diplomatik tecrübesi olan sahâbîlerin yönlendirmesi ile resmî yazıların mühürlenmesi için daha önce edindiği gümüş yüzüğün kaşına, "Muhammed Resûlullah" ifadesini naksettirmişti.¹⁸⁵ Ayrıca o (s.a.v.), idarede meydana gelecek karışıklıkların önüne geçmek üzere de¹⁸⁶ hiç kimsenin yüzüğü üzerine böylesi bir yazı kazıttırmaması yönünde ikazlarda bulunmuştur.¹⁸⁷

İbn Hibbân, Hz. Peygamber'in caizliğine işaret olsun diye¹⁸⁸ yüzüğü sol el parmaklarına taktığını bildiren rivayetten¹⁸⁹ hareketle bu fiilin sünnet olduğunu iddia edenlerin yanığı içinde olduklarına ilişkin bir başlık belirlemiş,¹⁹⁰ Resûl-i Ekrem'in yüzüğü sağ eline taktığına dair de iki ayrı haber tahrîc etmiştir.¹⁹¹ Nitekim Tirmizî de ilgili meselede daha sahih olan rivayetin bu iş için sağ elin kullanıldığını ihtiva eden rivayet¹⁹² olduğunu söylemiştir.¹⁹³

4.3.6. Kâtip Görevlendirmesi

Kâtiplik, yazının icadıyla birlikte ortaya çıkmış ve eski uygarlıklarda en saygın mesleklerden biri haline gelmiştir. İslâm'dan önce de yazı kullanılmış, dinî ve hikemî metinler yanında ticârî hesapların yapıldığı belgeler, antlaşma metinleri gibi önemli konulara dair mektuplar kaleme alınmıştır.¹⁹⁴ Bu bağlamda Hz. Peygamber, hem diğer alanlarda¹⁹⁵ hem de vahyin yazımı için kâtipler görevlendirmiştir.¹⁹⁶

İbn Hibbân, karşılaşılan faklı olaylara binaen kâtip tutulabileceğine işaret etmek üzere Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer arasında Kur'an'ın cem'i meselesi hakkında

¹⁸¹ İbn Mâce, "Libâs", 19, 40.

¹⁸² Buhârî, "Libâs", 53; Müslim, "Libâs", 55, 57; Ebû Dâvûd, "Hâtem", 1; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/308-310, 312 (No. 6509-6513, 6517).

¹⁸³ Buhârî, "Cihâd", 102; Müslim, "Cihâd", 74, 75.

¹⁸⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 5. Basım, 1414/1993), 2/1026.

¹⁸⁵ Buhârî, "İlim", 7, "Ahkâm", 15, Müslim, Libâs, 56, 57, 58; *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/311 (No. 6514-6515).

¹⁸⁶ Herevî, *el-Kevkebül-vehhâc*, 21/396.

¹⁸⁷ Müslim, "Libâs", 55; Ebû Dâvûd, "Hâtem", 1; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/311-312 (No. 6516).

¹⁸⁸ Abdürraûf el-Münâvî, *Feyzül-kadîr şerhu'l-câmi's-sağîr* (Beyrut: Dâru'l-Ma`rife, 2. Basım, 1391/1972), 5/201.

¹⁸⁹ Bk. Ebû Dâvûd, "Hâtem", 5.

¹⁹⁰ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/312.

¹⁹¹ Ebû Dâvûd, "Hâtem", 5; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/312-313 (No. 6519-6520).

¹⁹² Tirmizî, "Libâs", 16.

¹⁹³ Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, 4/229.

¹⁹⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Kâtip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/49.

¹⁹⁵ Bk. Ebû Dâvûd, "el-Harac ve'l-İmâre", 6.

¹⁹⁶ Bk. Buhârî, "Fezâilü'l-Kurân", 4; Ebû Dâvûd, "el-Harac ve'l-İmâre", 6.

yapılan istişareyle alakalı bir habere yer vermiştir. Rivayete göre Hz. Ömer, Yemâme savaşı akabinde hafızların şehid olmaları neticesinde Kur'an'ın kaybolacağı endişesini dile getirerek Hz. Ebû Bekir'e müracaat etmiş ve Kur'an'ın iki kapak arasında toplatılmasını gündeme getirmişti. Halife ise Hz. Peygamber'in yapmadığı bir uygulamaya girişmeyeceğini belirtip bir müddet tereddüt yaşasa da bu teklifi kabul etmişti. Sonrasında ise vahiy katipliği tecrübesi,¹⁹⁷ genç, akıllı ve herhangi bir olumsuzlukla da itham edilmemesi nedeniyle bu görev Zeyd b. Sâbit'e (öl. 45/665) tevdi edilmişti.¹⁹⁸

Bu olayda da görüldüğü üzere Hz. Peygamber döneminde vahiy yazmakla mesul olan Zeyd, ortaya çıkan gereksinim neticesinde Hz. Ebû Bekir devrinde de Kur'an'ın ceminde komisyon başkanlığı yapmıştır.

4.3.7. Yağan İlk Yağmurda İslanması

Maddî ve mânevî imkanların tümüne birden nimet adı verilmekte,¹⁹⁹ Allah'ın bütün canlılara sunduğu lütufların başında ise su/yağmur gelmektedir. Nitekim bu gerçeği dile getiren Kur'an-ı Kerim²⁰⁰ onu semâî bereketler arasında saymıştır.²⁰¹

Hz. Peygamber de bütün canlıların istifadesi için yağmur duasına çıkmış,²⁰² onu gökten gelen bir bereket olarak isimlendirmiştir.²⁰³ Yine hava rüzgarlı ve bulutlu olduğunda önceki ümmetlerin başına gelen azaptan endişelenmiş, rahmet olarak nitelendirdiği yağmurun yağması ile birlikte ise kaygısı ortadan kalkmıştır.²⁰⁴ Bu bağlamda yılın ilk yağmurunda rahmete kavuşmanın sevincini yaşamak, teberrük²⁰⁵ ve şükür amacıyla vücudunun bir kısmını açar, bedeninin ıslanmasını sağlar ve kendisine bu davranışın sebebi sorulduğunda da "Rabbimin katından yeni geliyor" derdi.²⁰⁶ Hz. Peygamber'in bu fiilinden hareketle sahâbeden Hz. Osmân, Hz. Ali ve İbn Abbâs da böylesi bir durumda benzeri bir yaklaşım sergilemişlerdir.²⁰⁷

4.4. Savaşa İlişkin Fiilleri

Hz. Peygamber, kendisinin hem rahmet hem de savaş peygamberi olduğunu beyan etmiş,²⁰⁸ gerektiğinde savaş yapmaktan da çekinmemiştir. Bu bağlamda İbn Hibbân, Bedir savaşı ve sonrasında meydana gelen olayların anlatıldığı haberlere,

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/13.

¹⁹⁸ Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân, (9), 20, "Fezâilü'l-Kur'ân", 3; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/320-322 (No. 6532).

¹⁹⁹ Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 12/579.

²⁰⁰ en-Neml, 27/60; Yâsîn, 36/33-35.

²⁰¹ el-A'râf, 7/96; el-Kâf, 50/9.

²⁰² Buhârî, "İstiskâ", 24.

²⁰³ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned* (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, ts.), 6/2, 4.

²⁰⁴ Müslim, "İstiskâ", 14, 16; "Tefsîru'l-Kur'ân", 47.

²⁰⁵ Herevî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 11/25.

²⁰⁶ Müslim, "İstiskâ", 13; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/317 (No. 6528).

²⁰⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-Musannef fi'ehâdis ve'l-âsâr* (Beyrut: Dâru't-Tâc, 1409/1989), 5/289 (26175, 26176, 26178).

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, 4/405.

ayrıca Resûl-i Ekrem'in zaferle sonuçlanan bir savaşın akabindeki tutumuna dair rivayetlere yer vermiştir.

4.4.1. Bedir Esirlerine Yönelik Fidyeye Kararına Yönelik Tutumu

İbn Hibbân, Bedir Savaşı'nda ele geçirilen müşrik esirlere yönelik izlenilecek stratejiye dair istişare ve neticede alınan fidye kararına yönelik Hz. Peygamber'in pişmanlığını ifade eden uzunca bir habere yer vermiştir. Nitekim sözü edilen gazvede müşriklerden yetmiş esir alınmış, bunlara yapılacak muamele hakkında yürütülen görüşmeler sonucunda; Hz. Ebû Bekir fidye alınmasını, Hz. Ömer ise onların öldürülmesi görüşünü dile getirmişlerdi. Resûl-i Ekrem ise Hz. Ebû Bekir'in görüşüne uygun hareket etmiş ve fidye hükmünü yürürlüğe koymuştu. Ancak ertesi gün kınama içerikli,²⁰⁹ "Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz..." (el-Enfâl, 8/67-69) ayetleri nazil olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir ağlamaya başlamışlar, Hz. Ömer de bu davranışlarının nedenini sormuştu. Resûl-i Ekrem ise söz konusu davranışını Ebû Bekir ve onun gibi düşünen²¹⁰ ashâbın kendisine teklif ettikleri fidye alma fiiline²¹¹ bağlamıştı.²¹² Nitekim o (s.a.v.), ilgili olayın akabinde yaptığı açıklamada azap inmiş olsaydı Ömer dışında hiçbir kimsenin kurtulamayacağını da belirtmiştir.²¹³

4.4.2. Abbâs b. Abdülmuttalib'in (öl. 32/653) Esaretten Karşılıksız Kurtarılması İnisyatiflerine Karşı Çıkması

Rivayete göre, Ensârdan bazıları, Abbâs'ın annesi tarafından kendilerine olan akrabalık bağına dikkate alarak²¹⁴ onun fidyesiz saliverilmesi teklifinde bulunmuşlar, Resûl-i Ekrem ise bir tek kuruşu bile almamazlık yapmamaları konusunda onları tembihlemiş ve isteklerini geri çevirmiştir.²¹⁵ Dolayısıyla o (s.a.v.), Medînelilerin teklifine rağmen²¹⁶ "Amcasını kayırıp ona iltimas geçiyor" şeklinde ortaya çıkması muhtemel dedikoduların önüne geçmek amacıyla²¹⁷ Abbâs'ın karşılıksız bırakılmasına razı olmamış, diğer esirlere uygulanan muamelenin aynısının ona da tatbik edilmesini emretmiştir.

²⁰⁹ Herevî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 19/193.

²¹⁰ Lâşîn, *Fethu'l-mün'im*, 7/171.

²¹¹ Herevî, *el-Kevkebü'l-vehhâc*, 19/193.

²¹² Müslim, "Cihâd", 58; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/281-282 (No. 6488).

²¹³ Ali b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Muvâfakatü'l-hubri'l-haber fî tahrîci âsâri'l-muhtasar*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi - Subhî es-Seyyid Câsim es-Sâmerrâî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 1414/1993), 2/445.

²¹⁴ Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî*, 15/192.

²¹⁵ Buhârî, "Itk", 11, "Cihâd", 172, "Megâzi", 12; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/282 (No. 6489).

²¹⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 17/116.

²¹⁷ Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman es-Süyûtî, *et-Tevşîh şerhu'l-câmi'i's-sahîh*, thk. Rıdvân Câmi` Rıdvân (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998), 6/2513.

4.4.3. Düşmana Karşı Zafer Elde Ettiği Yerde Üç Gün Konaklaması

Asker sayısı az veya çok olsun, savaş için yahut başka bir amaçla hareket edilsin, çarpışma vuku bulsun veya bulmasın Hz. Peygamber'in katıldığı savaşlara gazve denilmektedir.²¹⁸ Bu anlamda Resûl-i Ekrem, gerekli hallerde savaşmış; öncesi,²¹⁹ savaş esnası²²⁰ ve sonrasında²²¹ strateji ve harp taktikleri açısından pek çok uygulamada bulunmuştur.

Bu noktada İbn Hibbân, Hz. Peygamber'in savaş sonrası bir davranışını gündeme taşıyan bir habere yer vermiştir. Rivayete göre Ebû Talha (öl. 34/65), Hz. Peygamber'in zafer elde edilmesi ve düşmanın saldırı düzenleme ihtimalinin kalmaması hallerinde; güç gösterisinde bulunmak, dönüğe geçmeden dinlenme imkanı sağlamak ve ganimet taksimi gibi ahkâmı uygulamak amacıyla²²² mezkûr topraklarda üç gün veya üç gece kalmayı tercih ettiğini söylemiştir.²²³ Nitekim o (s.a.v.), Bedir Savaşı akabinde de aynı tavrı sergilemiş ve meydandan ancak üçüncü günün sonunda ayrılmıştır.²²⁴

SONUÇ

Sünnet, ilim dallarına göre farklı şekillerde tanımlansa da Hz. Peygamber tarafından ortaya konan bir yaşam modeli ve hayat tarzı olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda onun önemli bir yanını teşkil eden efâlû'r-resûl unsuru, Resûl-i Ekrem'in, nübüvvet görevinin yanı sıra birçok vazife icra etmesi, ayrıca kavî-i sünnette olduğu gibi fiilin belli bir sığasının bulunmaması nedeniyle araştırmalara konu olmuştur. Bundan dolayı birçok fakih ve usulcü, mesailerini bu alanda yoğunlaştırmışlar ve meseleye dair anlama, değerlendirme faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Hz. Peygamber'in fiillerine ilişkin en önemli hususlardan birisi de hükümle doğrudan alakalı olması hasebiyle ilgili davranışın hangi saikle yapıldığının tespitidir. İşte bu hususta kendine özgü yaklaşımı ile öne çıkan isimlerden birisi de *Sahîhu İbn Hibbân* diye şöhret kazanmış; *et-Tekâsîm ve'l-envâ`* isimli eserin sahibi İbn Hibbân'dır.

İbn Hibbân, tasnif dönemi sonrasında sünnet anlayışı bakımından ehl-i hadîs, anlam felsefesi bakımından da ehl-i fikhın yöntemini uygulamış, kendine özgü usulüyle hadisleri ifade ettikleri hüküm ve değer açısından beş nev'de ele almıştır. Nitekim bu doğrultuda yaptığı taksimde efâlû'r-resûl bölümünü kendi içinde elli altı kısımda değerlendirmiştir. Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in belli bir sebebe binaen yapmış olduğu fiillerdir. Müellif, ilgili bahiste kırk dört ayrı başlıkta Resûl-i Ekrem'in ibâdet, aile, sosyal hayat ve savaş ile ilgili alanlarda icra ettiği yirmi iki fiili ihtiva eden rivayetlere yer vermiş böylece söz konusu uygulamaların sebeplerini izah

²¹⁸ Bereketî, *et-Ta`rifâtü'l-fikhiyye*, 157.

²¹⁹ Bk. Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr", 45; Müslim, "Cihâd", 2, 3, 137.

²²⁰ Ebû Dâvûd, "Hudûd", 14; Tirmizî, "Siyer", 40.

²²¹ Bk. Buhârî, "Megâzî", 36; Müslim, "Cihâd", 3.

²²² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 14/310; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 5/178; Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman İbn Abdurrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmi't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 5/131.

²²³ Buhârî, "Cihâd", 185; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, 6/317 (No. 6527).

²²⁴ Buhârî, "Megâzî", 8.

etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada gerek İbn Hibbân'ın başlıklarda yer verdiği gerekse de açıkça zikredilmeyen illetler, farklı kaynaklar marifetiyle tespit edilmiş, böylece bahsedilen davranışa neden olan sebep veya sebepler belirlenerek anlama faaliyetine katkıda bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdulmüttalib, Rifat Fevzî. *Tevsîku's-sünne fi'l-karni's-sânî üsüsühü ve't-ticâhâtühü*. Mısır: Mektebetü'l-Hâncı, 1400/1981.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San`ânî. *el-Musannef*. Thk. Habîbürrâhmân el-A`zamî. 11 Cilt. Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 2. Basım. 1403/1983.
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed el-Aclûnî. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdîsi alâ elsine-ti'n-nâs*. 2 Cilt. B.y.: Mektebetü'l-Kuds, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî. *Müsned*. 6 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, ts.
- Aktan, Hamza. "Kefâet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/167. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Âmidî, Ebû'l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Ali b. Muhammed el-Âmidî. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. Thk. Abdürrezzâk Affî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- Aşkar, Muhammed Süleymân. *Efâlû'r-Resûl ve delâletühâ ale'l-ahkâmi's-şer'iyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 6. Basım. 1424/2003.
- Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî. *Umdetü'l-kârî şerhu sâhîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa`d b. Eyyûb el-Bâcî. *el-Müntekâ şerhu'l-muvatta*. 7 Cilt. Mısır: Matbaatü's-Saâdet, 1332.
- Bağdâdî, İsmâîl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî. *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-muhaddisîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes`ûd el-Begavî. *Meâlümü't-tenzil*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1409/1989.
- Bereketî, Muhammed Amîm el-İhsân el-Müceddidî el-Bereketî. *et-Ta`rîfâtü'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Birmâvî, Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ en-Nuamî el-Askalânî el-Birmâvî. *el-Lâmi'u's-sahîh bi şerhi'l-câmi'i's-sahîh*. 18 Cilt. Katar: Dâru'n-Nevâdir, 1433/2012.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim b. el-Muğîre el-Cu`fi el-Buhârî. *el-Câmiu'l-müsned es-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâhi ve sünenihî ve eyyâmihî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî. *es-Sihâh*. Thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 4. Basım. 1407/1987.

- Cürcânî, Ebü'l-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hüseynî el-Cürcânî. *et-Ta`rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım. 1424/2003.
- Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Demircan, Ali Rıza Demircan. "Teaddüd-i Zevcât", Ed. İsmail Lütü Çakan. Hz. Peygamber ve Aile Hayatı. *İslâmi İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş`as b. İshâk es-Sicistânî. *Kitâbü's-Sünen*. Thk. Muhammed Avvâme. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2. Basım. 1425/2004.
- Ebû Şehme, Muhammed b. Muhammed Ebû Şehme. *el-Vasît fî ulûm ve mustalahi'l-hadîs*. b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlü's-şahsiyye*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1432/2012.
- Ensârî, Ebû Yahya Zekeriyya el-Ensârî. *Menhatü'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*. Thk. Süleymân b. Dürey` el-Âzimî. 10 Cilt. b.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005.
- Fîruzâbâdî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Fîruzâbâdî. *et-Tabsira fî usûli'l-fikh*. thk. Muhammed Hasan Heytu. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1403.
- Galûş, Ahmed Ahmed Galûş. *es-Siretün-nebeviyye ve'd-da`vetü fi'l-ahdi'l-mekki*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım. 2011.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *İlmü usûli'l-fikh*. Küveyt: Dâru'l-Kalem, 20. Basım. 1406/1986.
- Hamevî, Ebû Abdullah Yâkut b. Abdullah el-Hamevî. *Mu`cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1397/1977.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 5. Basım. 1414/1993.
- Hatîb, Muhammed Accâc el-Hatîb. *es-Sünne kable't-tedvîn*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1400/1980.
- Herevî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üremî el-Alevî el-Herevî. *el-Kevkebü'l-vehhâc ve'r-ravda'l-behhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. 26 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009.
- Işık, Mustafa. *İbn Huzeyme, Sahih'i ve İbnu Hibbân'ın Sahih'iyle Mukayesesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997. (Doktora Tezi).
- Itr, Nûreddîn. *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 37. Basım. 1439/2018.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber. *el-İstîâb fî ma`rifeti'l-ashâb*. Thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir İbn Âşûr. *Mekâsîdü's-şerîati'l-İslâmiyye*. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî, 2011.

- İbn Balabân, Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn b. Balabân. *el-İhsân fî takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*. Thk. Şuayb el-Arnâüd. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik İbn Battâl. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- İbn Dakîku'l İd, Takiyyüddîn. *İhkâmü'l-ahkâm şerhu umdeti'l-ahkâm*. Thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. 2 Cilt. Kâhire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1372/1953.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe. *el-Kitâbü'l-Musannef fî'ehâdis ve'l-âsâr*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru't-Tâc, 1409/1989.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 8 Cilt. Kâhire: y.y., 1429/2008.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. b.y.: el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.
- İbn Hacer, Ali b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *Muvâfakatü'l-hubri'l-haber fî tahrîci âsâri'l-muhtasar*. Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî – Subhî es-Seyyid Câsim es-Sâmerrâî. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım. 1414/1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân el-müsnedü's-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ'*. Thk. Muhammed Ali Sönmez – Hâlis Aydemir. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân. *es-Sikât*. 10 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. Thk. Şuayb el-Arnâüd v.dğr. 5 Cilt. Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr. *Lisânü'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Melek, Muhammed b. Abdüllatîf b. Abdülazîz el-Kirmânî. *Şerhu mesâbihi's-sünne*. Thk. Nureddîn Tâlib. vd. 6 Cilt. b.y.: İdâretü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1433/2012.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhim b. Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebî Hanîfe en-Nu`mân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kahraman, Abdullah. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 4. Basım. 2016.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî. *Şerhu tenkîhi'l-füsûl fî ihtisâri'l-mahsûl fi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî. *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu mişkâti'l-mesâbih*. Thk. Muhammed Cemîl el-Attâr, 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994.
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn el-Kâsımî. *Kavîdü't-tahdîs*. thk. Muhammed Behçet el-Baytâr. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2. Basım. 1380/1961.

- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Kastallânî. *İrşâdü's-sârî li şerhi sahihi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 6. Basım. 1305.
- Kehhâle, Ömer Rızâ Kehhâle. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım. 1996.
- Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî. *el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi sahihi'l-Buhârî*. Thk. Muhammed Muhammed Abdüllatîf. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım. 1401/1981.
- Koca, Ferhat. "İbâdet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/241. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Yüzük". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/55. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Kâtip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/49. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Lâşîn, Mûsâ Şâhîn. *Fethu'l-mun'im şerhu sahihi Müslim*. 10 Cilt. Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1423/2002.
- Mübârefkûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman İbn Abdürrahîm el-Mübârefkûrî. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmiî't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Münâvî, Abdürraûf el-Münâvî. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmiî's-sağîr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım. 1391/1972.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. Thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Safedî, Ebû's-Safâ Selâhüddîn Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdullah es-Safedî. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnâûd - Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Savaş, Rıza. "Cüveyriye bint Hâris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/146. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Semerkandî, Alâaddîn es-Semerkandî. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1984.
- Sindî, Abdülkâdir b. Habîbullah es-Sindî. *Hücciyetü's-sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'l-İslâmî*. Medîne: el-Câmiatü'l-İslâmî, 1395/1975.
- Sönmez, Mehmet Ali. "el-Müsnedü's-Sahîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/106. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Sönmez, Mehmet Ali. "İbn Hibbân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/63. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Söylemez, Mahfuz "Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri", *Milel ve Nihal*, 11/1 (2014): 18-22.
- Sûyânî, Muhammed es-Sûyânî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 4 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Abyekân, 1424/2004.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî. *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 11 Cilt. Kâhire: Hicr, 2. Basım. 1413/1992.
- Süyûtî, Celâleddîn es-Süyûtî. *Tedrîbü'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 2. Basım. 1415.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman es-Süyûtî. *et-Tevşîh şerhu'l-câmi`i's-sahîh*. thk. Rıdvân Câmi` Rıdvân. 9 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.
- Şa`bân, Zekiyyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. Trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 4. Basım. 2000.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî. *el-Muvâfakât*. Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1417/1997.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. Thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed - Abdülmuhşîn b. İbrâhîm el-Hüseynî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995.
- Taberî, Ebû Ca`fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Tefsîrû't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhşîn et-Türkî. 24 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Taberî, Ebû Ca`fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Târîhu't-Taberî*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Meârif, 2. Basım. ts.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1977/1397.
- Toprak, Süleyman. "Kabir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/37. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih el-Useymîn. *Fethu zi'l-celâli ve'l-ikrâm bi şerhi bulûğî'l-merâm*. Thk. Sayhâ b. Muhammed Ramazan - Ümmü İsrâ bint Arefe Beyûmî. 6 Cilt. Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1427/1006.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım. 2012.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Usulü*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5. Basım. 2012.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*. Thk. Ekrem el-Bûsî. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım. 1404/1984.
- Zehrânî, Muhammed b. Matar ez-Zehrânî. *İlmü'r-ricâl neş'etühü ve tatavvuruhu mine'l-karni'l-evvel ilâ nihâyeti'l-karni't-tâsi`*. Riyâd: Daru'l-Hicre, 1417/1996.

Zehrânî, Muhammed b. Matar ez-Zehrânî. *Tedvînu's-sünneti'n-nebeviyye neş'etühü ve tatavvuruhu*. Riyâd: Dâru'l-Hicre, 1417/1996.

Zeydan, Abdülkerim. *Fıkıh Usulü*. Trc. Ruhi Özcan. İstanbul: MÜ İlähiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım. 1993.

Ziriklî, Hayrüddîn ez-Ziriklî. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Milliyîn, 15. Basım. 2002.